

PRVÉ MANŽELSTVO GRÓFA PAVLA (II.) BALASSU A GRÓFKY KATARÍNY ZICHYOVEJ 1721 – 1729 A JEHO ODRAZ V KOREŠPONDENCII¹

Erik KONCZ

Abstract: *The first marriage of Count Pál (II.) Balassa and Countess Katarína Zichy (1721–1729) and its reflection in correspondence.* In February 1721, the prestigious wedding of a young, promising aristocrat with influential connections at the Viennese court and the daughter of the imperial chamberlain and royal councillor Adam (I.) Zichy took place. The future palatine Ján Pálffy also sought to secure his position there. The marriage, which produced six children, was soon overshadowed by a series of family tragedies following the birth of the youngest child—tragedies that even the most modern medicine of the time could not prevent. This study examines the marriage of Count Pál (II.) Balassa and Countess Katarína Zichy (1721–1729) through the preserved correspondence of the couple and their close circle. Above all, based on an analysis of their letters, the research reveals a new dimension of Balassa's life during the years in which his rise within the hierarchy of the Hungarian aristocracy began. Although the marriage strengthened Balassa's family ties and gave him access to the vast Zichy estates, it also brought a series of tragic events that profoundly shaped his life. The research not only sheds new light on more than ten years of Pál (II.) Balassa's life but also on aristocratic marriages in the 1720s. Furthermore, it highlights the importance of personal correspondence as a source for reconstructing the life of the Hungarian aristocracy in the 18th century and offers new perspectives on mechanisms of family strategies, estate management, and the social networks of this elite.

Keywords: Hungarian aristocracy in the 18th century. Correspondence. Pál (II.) Balassa. Katarína Zichy. Orlové. Topoľčianky.

„Rada by som ti dvorila nejakými novými správami, neviem nič, iba ak ti stačí to, že Ťa ľúbim ako seba samú, ba čo viac je pre mňa to, že som tvoja, že si Ťa želám mať pri sebe, a ak sa nebudeš ponáhľať naspäť, zomriem. S týmto, moje drahé srdce, sa do tvojej milosti, do tvojho pravého srdca a do tvojej oddanosti ponúkam.“² Týmto slovami ukončila svoj list manželovi grófka Katarína Zichyová 31. júla 1721. Vyjadrovanie podobných emócií bolo v listoch grófky manželovi vcelku časté a v prvých rokoch manželstva vytvára priestor pre oprávnené domnienky, že jej slová so silným citovým podfarbením neboli len zdvorilostné frázy. Omnoho dôležitejšie sú však okolnosti, ktoré sprevádzali

-
- 1 Štúdia je publikovaná v rámci projektu APVV-21-0371 *Lesk a pád šľachty. Stratégie šľachtickej reprezentácie v dejinách Slovenska* a v rámci projektu VEGA-2/0086/2
 - 2 Magyar Nemzeti Levéltár, Országos levéltára (MNL – OL), A Balassa család levéltára (ABCsL), P 1764, č. 78.

uzavretie manželstva, ovplyvňovali jeho priebeh a osobný, a pravdepodobne aj kariérny, život Pavla (II.) Balassu.

V tejto súvislosti sú jedným z najvhodnejších prameňov k výskumu pramene osobnej povahy, predovšetkým korešpondencia manželov,³ denníky, autobiografie a podobne. Z prostredia uhorskej aristokracie v 18. storočí sa kolektív autorov Krisztina Arany, Júlia Bara, György Laczlavik a Nóra Lengyel zameria na analýzu a sprostredkovanie dvoch denníkov, ktoré boli pôvodne napísané v 18. storočí v nemčine a taliančine. Tieto denníky dokumentujú prepojenie aristokratických rodín, Harruckern a Károlyi, prostredníctvom manželstva Antona Károlyiho a Jozefy Harruckernovej. Autorom denníkov neboli priamo daní aristokrati, ale im blízke osoby. Jeden denník napísal budínsky františkán Anton Hueber, kaplán rodiny Harruckern. Druhý denník napísala Theresa Corzanová, španielska dáma vychovaná vo Viedni, ktorá bola spoločníčkou a dôverníčkou Jozefy Harruckernovej. Autori publikácie sprostredkovávajú čitateľovi oba denníky, čím sa získava náhľad do života aristokratov prostredníctvom denníkov. Publikácia prezentuje každodenný život uhorskej aristokracie vo vybraných sídlach, ich cesty, súkromný život, možnosti zábavy, ako aj rodinné udalosti, vrátane svadby Antona Károlyiho a Jozefy Harruckernovej.⁴

Druhým príkladom je publikácia *Gróf Székely László önéletírása*, ktorú zostavila Andrea Fehér. Autobiografické dielo sedmohradského aristokrata, grófa Ladislava Székelyho ponúka náhľad do života sedmohradského aristokrata 18. storočia priamo jeho optikou. V Székelyho životnom príbehu plnom sklamaní a tragédií rezonujú témy rodičov a nevlastných rodičov, emocionálne a materiálne straty spojené so sirotským vekom, súrodeneckou láskou či jej absenciou, s priateľstvami založenými na citoch, ktoré niekedy prekonávajú pokrvné putá. Dôležitým prvkom samotnej publikácie je aj práca zostavovateľky a okrem prepisu autobiografie ju podrobila aj kritike a doplnila o úvodnú štúdiu, v ktorej sa zamerala na Székelyho pôvod a rodinné vzťahy. Samotný Székely bol dvakrát ženatý a týmto manželstvám sa prirodzene dostáva priestor aj v jeho autobiografii.⁵

V oboch menovaných prácach zohrávajú najdôležitejšiu úlohu výskumy prameňov osobnej povahy, ku ktorým patrí aj osobná korešpondencia. V priebehu storočí korešpondenti komunikovali postupne stále viac o osobnejších záležitostiach, pričom popri praktických súvislostiach nevynechávali detaily zo svojho každodenného života či emočného rozpoloženia. Práve posledná zmienená črta môže byť ešte v prvej štvrtine 18. storočia skôr raritná než rutinná, čo súvisí s vývojom ľudskej spoločnos-

-
- 3 Azda k najrozsiahlejším dielam, ktoré analyzovali jedno vybrané aristokratické manželstvo patrí práca, ktorú zostavili Noémi Viskolcz a Edina Zvara, v ktorej je publikovaná korešpondencia Pavla a Uršuly Esterházyovcov. VISKOLCZ, Noémi – ZVARA, Edina (eds.). *Esterházy Pál és Esterházy Orsolya levelezése*. Budapest: Kossuth Kiadó, 2019.
 - 4 ARANY, Krisztina; BARA, Júlia; LACZLAVIK, György, LENGYEL, Nóra. *A 18. századi arisztokrácia mindennapjai: Therese Corzan és Hueber Antal naplói (1757 – 1759)*. Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, ELTE, 2021.
 - 5 FEHÉR, Andrea. *Gróf Székely László önéletírása*. Budapest – Kolozsvár: MTA, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet – Erdélyi Múzeum – Egyesület, 2019.

ti, v ktorej sa prirodzene menila praktická motivácia na emočnú. Prvý prelom nastal v 19. storočí, keď praktické pohnútky, napr. pri uzatváraní manželstiev, prestávali zohrávať tak dôležitú úlohu a vplyvom myšlienok romantizmu sa ich základmi mohli stať aj emočné väzby.⁶

Zotrvajúc v hodnotovom systéme ranonovovekej spoločnosti je však potrebné zdôrazniť, že citové väzby nepredstavovali správne základy aristokratických manželstiev. Spoločnosť na druhej strane počítala s postupným vývojom citových väzieb u manželov len ako s druhotným faktorom ich vzťahu.⁷ Aj z týchto dôvodov vrúcne znejúce slová grófky manželovi už v prvých mesiacoch manželstva odhaľujú možno nečakaný pohľad do tohto zväzku, za ktorým stoja nesporne praktické motivácie.

Uprieť romantické manželstvo z lásky nemožno každej spoločenskej vrstve, avšak s rastúcim socio-ekonomickým zázemím rodín, priamo úmerne rástli aj nároky na partnerov. Neboli to však nároky v dnešnom slova zmysle, opäť išlo o praktické činitele, preddefinované funkciami manželstva, medzi ktoré patrili: *reprodukčná, majetková, symbolická* a *socializačná* funkcia. Aj z tohto dôvodu sa významným faktorom stalo sociálne a ekonomické pozadie uzavretia manželstva dbajúc o to, kto bol manžel a kto bola nevesta. Značné nároky sa vyvíjali na nevestu, pričom medzi dominantné patrili financie, titul a pravdepodobnosť, že porodí svojmu manželovi zdravých potomkov. Nemenej dôležitú úlohu pri aristokratických manželstvách zohrávala orientácia rodovej politiky, ktorá sa síce zameriavala na vyššie zmienené faktory, no v priebehu rokov sa menila.⁸

V neposlednom rade boli aristokratické manželstvá nástroje na vytváranie nových či utužovanie starších väzieb spoločenskej siete vzťahov a spojení aristokracie. Manželstvá tak patrili medzi hlavné nástroje aristokratických rodov pri ich snahe o stúpanie v spoločensko-mocenskom rebríčku. Na základe dobre premyslenej rodovej politiky mohli jednotlivé rody nadobudnúť nielen ekonomický, ale aj spoločenský profit a významne tak prispieť k budovaniu sietí spojení, z ktorých profitovala spoločnosť, rody a ich jednotliví príslušníci.⁹

6 VAN DÜLMEN, Richard. *Kultura a každodenný život v raném novověku (16. – 18. století)* I. Praha: Argo, 1999, s. 177-179.

7 MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie: 1500 – 1700*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 605-606.

8 DUCHOŇOVÁ, Diana. *Palatín Mikuláš Esterházy: Dvorská společnost a aristokratická každodennost*. Bratislava: Historický ústav SAV, vydavateľstvo VEDA, 2017, s. 403-404.

9 Termín „sieť vzťahov a spojení“ použil francúzsky sociológ Pierre Bourdieu pri definícii konceptu sociálneho kapitálu. Uvedený termín vníma ako produkt nekonečného úsilia o inštitucionalizáciu dôležitých komponentov, ktoré sú potrebné pri utváraní a reprodukcii trvalých a užitočných vzťahov a ktoré môžu zabezpečovať materiálny alebo symbolický zisk. Bourdieu v tomto prípade chápe túto sieť ako výsledok individuálnych alebo kolektívnych stratégií investovania, vedome/podvedome zameraných na tvorbu či reprodukcii sociálnych vzťahov. Reprodukcia „sociálneho kapitálu“ predpokladá nepretržité úsilie o spoločnosť a udržiavanie ducha sociability, nekonečné výmeny medzi sociálnymi spojeniami, ktoré sa musia znovu a znovu potvrdzovať. Pozri BOURDIEU, Pierre. *The Forms of Capital*. In RICHARDSON, John. G. (ed.). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, New York: Greenwood Press, 1986, s. 243-257; RU-

Zázemie manželstva

V prípade manželstva Pavla (II.) Balassu a Kataríny Zichyovej jednoznačne vystupujú do popredia jeho ekonomické a sociálne motivácie. Predmetný sobáš potvrdil rodové väzby,¹⁰ z ktorých primárne mohli ťažiť Balassovci. V ekonomickej rovine je nespochybniteľné majetkové zázemie Zichyovcov, ktorí patrili medzi najbohatšie aristokratické rody v Uhorsku, vlastníci aj bývalé majetky Balassovcov. Taktiež oplývali úzkymi väzbami na panovnícky dvor a predstaviteľov rodov Csáky, Petki, Drugeth, Károlyi, Sztáray, Erdődy, Amade, a hlavne Esterházy či Stubenberg.¹¹

Držiac sa motivácie v majetkovej rovine pokladám za najdôležitejšiu situáciu okolo Divínskeho panstva, ktorého časť vlastnili Balassovci a druhú časť Zichyovci. Celé panstvo pôvodne patrilo od 16. storočia Balassovcom. Imrichovi (III.) Balassovi však panovník za účasť v Thökölyho povstaní a pravidelné porušovanie mieru v pohraničí skonfiškoval majetky, vrátane podielu na divínskom panstve. Tento podiel kúpil od Uhorskej komory v roku 1684 gróf Štefan (I.) Zichy a v roku 1693 ho zdedil gróf Adam Zichy.¹² Blízke príbuzenstvo s novými vlastníkmi sa preto pre Balassovcov mohlo stať nástrojom na znovuzískanie strateného majetku. No okrem toho nemožno opomenúť aj stále širokú majetkovú držbu Zichyovcov, ku ktorej v roku 1711 pribudlo aj panstvo Topoľčianky.

Dôkazom premyslenej a pozoruhodnej rodovej politiky, v ktorej dôležitú úlohu zohrávalo práve manželstvo Pavla (II.) Balassu a Kataríny Zichyovej, sú prepojenia ich blízkych príbuzných. Sestra Adama Zichyho, Klára, bola prvou manželkou baróna Mikuláša Andrásyho, jediného dediča Andrásyovského panstva. Spolu mali niekoľko detí, medzi nimi synov Petra, Štefana a Pavla Andrásyovcov.¹³ Staršia literatúra dokonca poukazuje aj na manželstvo Adamovej sestry Márie Magdalény so Šimonom Balassom.¹⁴ Terézia Róza Jakussithová bola dcérou Imricha (II.) Jakussitha a Polyxény Serényiovej,¹⁵ dcéry grófa Gabriela Serényiho, zakladateľa moravskej vetvy Serényiovcov.¹⁶ Staršia dcéra manželov, Polyxéna Jozefa Jakussithová sa prvý-

MAN, Ján. „Sociálny kapitál“: kritická perspektíva a nachádzanie optimálnej signifikácie. In *Studia Politica Slovaca*, roč. 6, 2013, č. 1, s. 24-40.

- 10 S ohľadom na rodovú politiku uhorskej aristokracie a sobáše, ktoré uzatvárala je jednoznačne viditeľná vedomá alebo podvedomá snaha zameraná na tvorbu alebo reprodukciu sociálnych vzťahov, tak ako ju vníma Bourdieu. Viď pozn. 9.
- 11 SZLUHA, Márton; KÉSMÁRKY, István. *Pozsonyi vármegye nemes családjai*. Budapest: Heraldika Kiadó, s. 242-243.
- 12 SZIRÁCSIK, Éva. *A divényi uradalom gazdálkodása a Zichy hitbizomány első száz évében 1687 – 1787*. Salgótarján: Nógrád Megyei Levéltár, 2005, s. 9-12.
- 13 SZLUHA, Márton; KÉSMÁRKY, István. *Abaúj-Torna Gömör-Kishont vármegye nemes családjai*. Budapest: Heraldika Kiadó, 2015, s. 156-157.
- 14 Žiadny zo známych Šimonov Balassov sa však v rodových genealógiách uložených v MNL neuvádza ako manžel M. M. Zichyovej. WITTIG, Johann Baptist. *Der Niederösterreichische Landständische Adel: zweiter Teil S-Z*. Nürnberg: Bauer und Raspe, 1918, s. 626.
- 15 Dcéra grófa Gabriela Serényiho. NAGY, Iván. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. 10 kötet. Pest: Ráth Mór, 1863, s. 159.
- 16 Z línie jeho brata Pavla Serényiho pochádzal Wolfgang Serényi, druhý manžel Alžbety Balassovej a teda švagra Pavla (II.) Balassu. POKLUDA, Zdeněk. *Seréniové na Moravě a jejich uherské návraty*. In *Genealogicko-heraldický hlas*, roč. 13, 2003, č. 1, s. 33-40.

krát vydala za grófa Jána Koháryho,¹⁷ po tomto bezdetnom manželstve nasledoval zväzok s barónom Ľudovítom Albrechtom Thavonatom, hlavným komorským banským grófom. Z manželstva vzišlo šesť dcér, ktoré sa vydali za príslušníkov rodov Koháry, Königsacker, Keglevich a Petazzi.¹⁸ Terézia Róza Jakussithová sa po smrti Adama Zichyho vydala za krajinského sudcu, grófa Juraja (II.) Erdődyho.¹⁹

Balassovci z Ďarmôt a Modrého Kameňa a barón Pavol (II.) Balassa

Balassovci sú hlavnou a jedinou následníckou vetvou stredovekého rodu, známeho ako Páni z Ďarmôt a Modrého Kameňa. Ich spoločenský, majetkový i mocenský vzostup bol úzko spätý s vládou Ondreja II., pričom majetkové zázemie rodu sa ustálilo v 13. storočí prevažne v Novohradskej a Hontianskej stolici. Od druhej polovice 15. storočia začala hlavná línia rodu používať meno Balassa.²⁰ Prvý sa sám identifikoval týmto menom Ladislav Balassa,²¹ ktorý ako príbuzný a podporovateľ gubernátora Jána Hunyadyho a kráľa Mateja I. značne postúpil v spoločensko-mocenskom rebríčku stredovekej uhorskej spoločnosti. Jeho syn František (I.) Balassa následne zužitkoval a zhodnotil otcove majetky a postavenie. Zastával post diplomata a chorvátskeho bána, mal blízko k dvoru kráľa Vladislava II. Jagelovského a položil veľmi dobré základy pre majetkovo-spoločenský rast svojich synov.

Využívajúc vnútroštátne konflikty v 16. a 17. storočí Balassovci rozšírili majetkovú držbu rodu a posilnili jeho spoločensko-mocenské postavenie. V tomto období sa rod výrazne rozvetvil, pričom do konca 16. storočia sa vyprofilovali tri vetvy: považskobystrická, plavecká a divínska. Predstavitelia rodu sa orientovali prevažne na obe strany prebiehajúcich vnútropolitických konfliktov v Uhorsku, čomu zodpovedala aj ich rodová politika. Z hľadiska zisku dlhodobej majetkovej držby je jedným z najdôležitejších hrad Považská Bystrica a príslahlé panstvo.

Koncom 17. storočia sa z považskobystrickej vetvy Balassovcov vyprofilovali dve línie, staršia a mladšia. Staršiu predstavovali potomkovia Andreja (I.) Balassu a mladšiu potomkovia jeho mladšieho brata Jána Žigmunda Balassu. Príslušníkov staršej línie možno považovať za ambicióznejších a viac aktívnych. Z ich radov sa do bližšej priazne dvora dostali len bratia Valentín (II.) a Gabriel (I.) Balassovci. Prvý

17 Syn Štefana Koháryho a Judity Balassovej.

18 WITTIG, Johann Baptist. *Der Niederösterreichische Landständische Adel: zweiter Teil S – Z*. Nürnberg: Bauer und Raspe, 1918, s. 326.

19 NAGY, Iván. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. 4. kötet, Pest: Ráth Mór, 1853, s. 204.

20 Pozri KONCZ, Erik. Vývoj a používanie rodového erbu Balassovcov v stredoveku a ranom novoveku. In ŠESTÁK, Mišo (ed.). *Zborník zo stretnutia priateľov histórie Novohradu*, roč. 8, Hradište: Priatelia histórie Novohradu, 2022, s. 52–53.

21 Z hľadiska najstaršieho použitia mena Balassa by mal prvenstvo jeho otec Mikuláš, syn Blažej z Ďarmôt, ktorého pod týmto menom spomína listina z roku 1465. Samotný dokument, pojednávajúci o majetkových sporoch v Novohradskej stolici, spomína Ladislava syna Mikuláša Balassu z Ďarmôt. Listina vznikla niekoľko rokov po smrti Mikuláša, ktorý sa počas svojho života identifikoval ako syn Blažej z Ďarmôt (filius Blasii/ Balázs fia).

menovaný získal Rád Zlatej ostrohy, hodnosti kráľovského komorníka, kráľovského radcu, stal sa prísediacim kráľovskej súdnej tabule, kapitánom mesta Krupina a v roku 1664 získal grófsky titul. O mužských príslušníkoch svojho rodu sa Valentín vyjadroval ako o lotroch, pričom jedinou výnimkou bol jeho mladší brat Gabriel (I.) Balassa. Jeho kariéra sa v mnohom podobala Valentínovej, tiež sa stal rytierom Rádu Zlatej ostrohy, cisársko-kráľovským komorníkom, prísediacim kráľovskej súdnej tabule a uhorským kráľovským radcom. Na konte mal aj vojenskú kariéru, v rámci ktorej sa zúčastnil na neúspešnom obliehaní Budína v roku 1684, plnil funkciu modrokamenského kapitána a aktívne sa zapojil do bojov proti povstalcovi.

Obaja bratia sa prostredníctvom manželských zväzkov snažili postúpiť v spoločensko-mocenskom rebríčku, avšak Valentín aj napriek trom manželstvám nemal potomkov.²² Naopak Gabrielovi a jeho druhej manželke, Márii Perényiovej, sa narodilo až deväť detí.²³ Dospelosti sa dožili len dcéry, a to Kristína, Terézia, Ľudovika, Alžbeta, Žofia Barbora a syn Pavol (II.). Samotný Gabriel (I.) Balassa zomrel 15. apríla 1700²⁴ čím sa nedožil ani sobáša svojich dcér a s najväčšou pravdepodobnosťou ani narodenia najmladšieho syna. Pavla (II.) Balassu pokrstili 25. apríla 1700²⁵ a Matej Bel, ako jediný známy autor,²⁶ ho označuje za pohrobka.²⁷

Poručníctvo nad neplnoletým chlapcom, spolu so správou nad jeho majetkami, prevzala Mária Perényiová. K dedičstvu po otcovi pribudlo v roku 1705 ďalšie, nadobudnuté po strýkovi, biskupovi Pavlovi (I.) Balassovi, ktorý vo svojom testamente odkázal jedinému synovcovi všetky rodové dedičné majetkové podiely a svoju finančnú hotovosť.²⁸ V rámci dôkladnej výchovy mladého aristokrata poslala matka

-
- 22 Prvou manželkou bola bezdetná vdova po Jánovi Jakussithovi, Katarína Szunyoghová, jediná dcéra gemerského župana Gašpara Szunyogha. Druhýkrát sa oženil s Annou Barborou Tilhenin a v roku 1680 s Helenou Esterházyovou, pochádzajúcej zo staršej zvolenskej vetvy rodu. Helenina sestra, Katarína, sa vydala za Valentínovho bratranca grófa Petra (VII.) Balassu, syna grófa Imricha (III.) Balassu. KÉSMÁRKY, István. *Pozsonyi vármegye nemes családjai*. Budapest: Heraldika Kiadó, 2019, s. 93; MNL – OL, ABCsL, P 1815, tét. 23, č. 246-248.
 - 23 Z prvého manželstva s Alžbetou Lengyelovou, vdovou po Štefanovi Illésházim, nie sú evidované žiadni potomkovia.
 - 24 Presný dátum úmrtia Gabriela Balassu odhaľuje zoznam zádušných omší Balassovcov, ktoré sa konali vždy na deň výročia úmrtia člena rodu. Pri menovanom sa uvádza dátum 15. apríl. MNL – OL, ABCsL, P1769, tétel 45, č. 5.
 - 25 MNL – OL, ABCsL, P 1815-23. č. 82 – Prameň o krste pochádza z odpisu kaplána Jána Križana, ktorý v ňom uvádza, že pôvodná kniha (matričná) zhorela a v odpise uvedené záznamy sú zozbierané z jednotlivých strán, ktoré našiel.
 - 26 BEL, Matthias. *Notitia Hungariae Novae geographico historica Partis Primae Cis-danubianae*. Tomus Quartus. Viennae: Typis Iohannis Petri van Ghelen, 1742, príloha č. 5.
 - 27 Opierajúc sa o uvedené dátumy je rozdiel medzi dátumom úmrtia Gabriela Balassu a dátumom narodenia jeho najmladšieho syna otázkou nie viac ako desiatich dní. Takýto veľký interval medzi narodením potomka a jeho krstom by mohol byť v dobovej spoločnosti priveľký.
 - 28 JANURA, Tomáš. Baroková rezidencia Balassovcov v Orlovom (Zsigmondháze). In DUCHOŇOVÁ, Diana – RÁBIK, Vladimír (eds.). *Prudentissimae dominae nobis honorandae*. Trnava: Trnavská univerzita, 2015, s. 385.

mladého baróna študovať na jezuitské gymnázium v Trenčíne, ktoré navštevovali v 17. storočí aj jeho blízki príbuzní.²⁹ Pokračovanie štúdií prebiehalo v roku 1718 na Viedenskej univerzite, na ktorej študoval už jeho prastarý otec barón Žigmund (III.) Balassa a strýko gróf Valentín (II.) Balassa.³⁰ Nebol však jediným zo svojich rovesníkov v rode, ktorý tu študoval. Spolu s Pavlom (II.) Balassom absolvoval štúdium filozofie aj jeho príbuzný barón František (VII.) Balassa z mladšej línie rodu.³¹ Obaja svoje štúdiá úspešne dokončili v roku 1718 ziskom bakalárskeho titulu.³²

Obdobie viedenských štúdií využil mladý barón na budovanie vzťahov s predstaviteľmi uhorskej aristokracie, medzi nimi napr. s barónom Jurajom Bálinthitom,³³ kardinálom Imrichom Csákym,³⁴ grófom Mikulášom Csákym,³⁵ grófom Mikesom, uhorským dvorským kancelárom Mikulášom Illésházom,³⁶ jágerským biskupom grófom Gabrielom Antonom Erdődom³⁷ a jeho starším bratom, nitrianskym biskupom grófom Ladislavom Adamom Erdődom. Pavol (II.) Balassa zotrval vo Viedni aj v nasledujúcich rokoch, pričom aktívne pokračoval v budovaní úzkych vzťahov s vysokopostavenými predstaviteľmi monarchie, predovšetkým s palatínom a kancelárom. V liste z 20. apríla 1720 sa mladý barón zmienil už aj o povýšení do vyššieho šľachtického stavu: „*Taxu grófskeho titulu nebudem vedieť pred tým, ako nepríde biskup gróf Erdődy.*“³⁸

29 BERNÁT, Libor. *Jezuitské gymnázium v Trenčíne a jeho žiaci*. Trenčín: Trenčianske múzeum v Trenčíne, 2018, s. 93.

30 KISSNÉ, Bognár, Krisztina. *Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526 – 1789*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltár, 2004, s. 73, 101.

31 Barón František (VII.) Balassa, otec grófa Františka (VIII.) Balassu, pochádzal z línie rodu po Jánovi Žigmundovi Balassovi. Z príbuzenského hľadiska bol vzdialeným synovcom Pavla (II.) Balassu. Jeho hlavnou rezidenciou boli Dolné Strháre v Novohradskej stolici.

32 KISSNÉ, Bognár, Krisztina. *Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526 – 1789*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltár, 2004, s. 207.

33 Pôvodne Rákociho prívrženec, ktorý po zajatí v roku 1707 prešiel na stranu panovníka. V rokoch 1713 – 1723 zastával post radcu a referendária sedmohradskej dvorskej kancelárie. HECKENAST, Gusztáv. *Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban?* Budapest: MTA Történettudományi intézete, 2005, s. 37.

34 Syn krajinského sudcu grófa Štefana Csákyho, kaločský arcibiskup, prešporský prepošt a od roku 1717 kardinál. DIÓS, István – VICZIÁN, János, (eds.). *Magyar katolikus lexikon II*. Budapest: Szent István Társulat, 1996, s. 334.

35 Najmladší syn krajinského sudcu grófa Štefana Csákyho, nevlastný brat kardinála Imricha Csákyho. Tiež sa podujal na cestu duchovného. V rokoch 1747 – 1751 kaločský a následne ostrihomský (1751 – 1757) arcibiskup. Rovesník Pavla (II.) Balassu – narodil sa v roku 1698 a v roku 1716 študoval na viedenskom Pázmaneu. DIÓS, István – VICZIÁN, János, (eds.). *Magyar katolikus lexikon II*. Budapest: Szent István Társulat, 1996, s. 334.

36 Manžel Alžbety Balassovej, dcéry Imricha (III.) Balassu, – prateca Pavla (II.) Balassu.

37 Koncom februára 1720 odslúžil omšu na sviatok svätého Mateja apoštola v kaplnke Hofburgu, za účasti cisára a rytierov Rádu Zlatého rúna.

38 MNL – OL, ABCsL, P 1763, 2. tétel, č. 65.

Zichyovci zo Zich a Vásonkeő a grófka Katarína Zichyová

Nadobúdanie spoločenského a ekonomického kapitálu Balassovcov nastalo v ranom novoveku zásluhou viacerých členov rodu, a to v niekoľkých generáciách. Celkovo nadobudnutý kapitál sa však na začiatku 18. storočia sústredil primárne do pomyslených rúk jedného dediča. Naopak v prípade Zichyovcov sa o takýto druh budovania zaslúžilo menej ľudí, ktorí v istých medziach prevýšili svojimi možnosťami a ambíciami Balassovcov. Celkový zichyovský kapitál tak mal na začiatku 18. storočia viacerých dedičov.

Pôvod rodu Zichy sa viažeso Zalianskou a Šomodskou stolicou, v ktorých koncom 13. storočia vlastnil majetky istý Paška, najstarší známy predok rodu. Výskum Móra Wertnera dokázal, že Paška bol priamym predkom rodu Zichy, ktorý sa rozvíjal po línii jeho syna Pašku (II.). Po línii Paškovho syna Gála sa rozvíjal rod Zajki.³⁹ Rodové meno Zichy začal používať koncom 14. storočia Paškov pravnuke Elek, podžupan Zalianskej stolice. Za spoločenský a majetkový vzostup rodu sa zaslúžil jeho syn Žigmund Zichy, ktorý sa oženil s Dorotou Daraiovou pochádzajúcou z prominentného stredovekého rodu.⁴⁰ V 15. storočí sa majetky rodu nachádzali hlavne v Šomodskej, Zalianskej a Vespriámskej stolici, ale aj ďalej smerom na východ a to v Čanádskej, Temešskej, Klužskej či Dolnobelehradskej stolici.⁴¹

V 16. storočí sa vyčlenili tri línie rodu, z ktorých pretrvala línia Benedikta (II.) Zichyho. Porovnajúc s Balassovcami sa v tomto rode nevyskytuje mnoho osobností, ktoré pôsobili v bojoch proti Osmanom. Medzi výraznejšie patrili len niektorí potomkovia Benedikta (II.) Zichyho. V protiosmanských bojoch sa vyznamenal predovšetkým Juraj (I.) Zichy, ktorý sa zúčastnil obrany pevnosti v Gyule a neskôr zastával post podžupana Mošonskej a Železnohradskej stolice. O najvýraznejšie rozvetvenie a mocensko-spoločenský postup sa zaslúžili Jurajovi synovia Pavol (I.), Benedikt (III.) a Michal (I.) Zichyovci.⁴²

Najdôležitejšou pre rod, ako aj pre predmetnú štúdiu, je z uvedených vetva Pavla (I.) Zichyho, ktorá v 17. storočí získala prívlastok grófska. Jej zakladateľ zastával post vespriámskeho kapitána a v tejto úlohe sa aktívne zúčastnil nielen protiosmanských bojov, ale aj protihabsburských povstaní na strane panovníka. V roku 1619 ho zajal Gabriel Bethlen, rodina nemala potrebných 3 000 zlatých na jeho vykúpenie. Zichyho manželka, Sára Chabyová, sa neúspešne obrátila na panovníka, ale finančné prostriedky na vykúpenie manžela získala až založením svojej časti panstva Rusovce. Po prepustení vybudovali Pavol (I.) Zichy⁴³ a Sára Chabyová novú majetkovú základňu rodu, ktorej dedičom sa stal ich jediný syn Štefan (I.) Zichy.

39 Rod vymrel v 14. storočí, so Zichyovcami mali v priebehu tohto storočia niekoľko majetkových sporov.

40 Z manželstva pochádzajú traja synovia: Benedikt (I.), Blažej (I.) a Štefan. Žigmund Zichy aj Dorota Dariová však umreli v čase, keď ich synovia boli neplnoletí. Poručníctvo nad chlapcami prebrala ich stará mama, Katarína (manželka Eleka Zichyho), ktorá im dopomohla k udržaniu rodových majetkov.

41 WERTNER, Mór. A Zichy család ősei. In *Századok*, roč. 34, 1900, č. 1, s. 712-721.

42 NAGY, Iván. *Magyarország családai 12. kötet*, Pest: Ráth Mór, 1865, s. 372.

43 Rábsky vicegenerál (cca 1628).

Mladému aristokratovi zabezpečili rodičia kvalitné vzdelanie, ktoré otvorilo jeho ambicióznejšej povahe cestu k úspešnej politickej a vojenskej kariére. Ku koncu štúdií sa Štefan Zichy na žiadosť Petra Pázmánya zúčastnil cesty do Talianska, ktorú absolvoval v sprievode Mikuláša Zrínskeho. Pre mladého šľachtica musela táto cesta priniesť viacero dobrých kontaktov, ktoré mu hneď po návrate mohli dopomôcť k zaradeniu na dvor Ferdinanda III. Do roku 1638 slúžil ako komorník a stolník cisára, čomu nasledovala vojenská kariéra počnúc velením uhorského jazdecktva v Rábe, postom kapitána Tatanského hradu až bol menovaný za vicegenerála Rábu. Zichyho vojenská kariéra sa v polovici 17. storočia preklopila na politickú. Od roku 1655 bol prefektom Uhorskej kráľovskej komory (do 1671) a v roku 1661 získal funkciu prvého strážcu svätoštefanskej koruny, k čomu pribudli hodnosti dverníka, taverníka, mošonského župana a v roku 1679 aj povýšenie do grófskeho stavu. Z dvoch manželstiev mal gróf Štefan Zichy päť detí. Od prvej manželky Márie Baranyaiovej dcéry Kláru,⁴⁴ a Evu a synov Pavla a Štefana (II).⁴⁵

Z druhého manželstva, s barónkou Máriou Magdalénou Amadeovou, mal jediného syna Adama Zichyho. Najmladší syn svoje počiatkové štúdium mohol absolvovať po vzore svojich starších bratov na jednom z jezuitských gymnázií, v roku 1672 už študoval právo na Viedenskej univerzite.⁴⁶ V priebehu rokov sa stal blízkym panovníckemu dvoru a patrila k najvplyvnejším predstaviteľom rodu Zichy na ňom. K integrácii Adama Zichy prispel aj výborný ťah v rámci sobášnej politiky, hodný ambiciózneho aristokrata. V roku 1680 sa zosobášil s Katarínou Forgáchovou, dcérou krajinského sudcu Adama (I.) Forgácha a grófkou Kataríny Rechbergovej,⁴⁷ pochádzajúcej z rodu silne integrovaného v prostredí panovníckeho dvora.⁴⁸ Kariérny postup nedal na seba dlho čakať a po zisku hodnosti cisársko-kráľovského komorníka a kráľovského radcu sa stal Adam Zichy aj županom Mošonskej stolice.⁴⁹

Po bezdetnom prvom manželstve sa Adam Zichy oženil 25. marca 1689 s grófkou Teréziou Rózou Jakussithovou,⁵⁰ čím rozhodne neklesol pri výbere partnerky.⁵¹ Manželom sa 7. novembra 1690 narodil syn Karol, ktorého nasledoval syn František (1692

44 Manželka baróna Mikuláša Andrássyho.

45 ZICHY, István. Adatok egy XII. századi katolikus főúri család történetéhez: Öregebbik Zichy István gróf (1616 – 1693). In: *Regnum: Egyháztörténeti évkönyv*, roč. 5, 1942 – 1943, č. 1, s. 734-764; SZIRÁCSIK, Éva. A divényi uradalom gazdalkodása a Zichy hitbizomány eszéki székében 1687 – 1787.

46 KÁROLYI, Bálint. A zicsi és vásonkői Zichy család grófi ágának leszármazása a 17. században. In: *Turul*, roč. 93, 2020, č. 4, s. 187-191.

47 Katarínin otec bol Veit Ernst Rechberg – komorník a dvormajster princeznej Klaudie v Innsbrucku, skutočný tajný radca.

48 SZLUHA, Márton, KÉSMÁRKY, István, SIMON, István: *Pozsony vármegye nemes családjai*. Budapest: Heraldika Kiadó, 2019, s. 243.

49 MNL – OL, A 57, Libri regii, zväzok 19, s. 30-31. FALLENBÜCHL, Zoltán. *Magyarország főispánjai 1526 – 1848*. Budapest: Argumentum Kiadó, 1994, s. 31.

50 MNL – OL, AZcL, P 707, X – 50 – et A, č. 1.

51 Terézia bola dcérou Imricha (II.) Jakussitha a Polixény Serényiovej (dcéra Gabriela Serényiho). Jej sestra Polixéna Jozefa bola manželkou grófa Jána Koháryho, a neskôr baróna Ludovíta Albrechta Thavonata, vrchného komorského banského grófa.

– 1693) a dcéry Zuzana (26. január 1699 – 1712) a Katarína (1699/1701 – 30. máj 1729).⁵² Tragická smrť grófa Adama Zichyho nastala na bývalých majetkoch Balassovcov v Novohrade, o ktorej sa jeho syn vyjadril takto: „Dňa 5. mája v roku 1701, sa nešťastne strelil do hlavy môj úbohý Otec G(róf). Adam Zichy...”⁵³

Narodenie najmladšej dcéry Kataríny nie je v prameňoch presne doložené, a preto je len teoreticky možné vytýčiť, že sa narodila v rozmedzí od konca roka 1699 do mája 1701.⁵⁴ Ani jeden z jej súrodencov nebol ešte plnoletý, a tak sa poručníckou maloletých detí stala Terézia Róza Jakussithová, ktorá sa po roku 1707 vydala za krajinského sudcu, grófa Juraja Erdődyho.

Pôsobenie Kataríny Zichyovej sa do roku 1721 môže viazať k jej matke, ako jej poručníčke, no nie je vylúčená ani prítomnosť pri bratovi, ktorý v roku 1711 kúpil topoľčianske panstvo.⁵⁵ Katarína teda okrem viedenského paláca jej nevlastného otca či iných sídiel mohla prebývať aj v bratových rezidenciách (Rusovce, Topoľčianky, Divín).⁵⁶ Z mála informácií, ktoré pramene vypovedajú o období jej dospievania je známe, že v roku 1712 jej zomrela sestra, nasledujúci rok Terézia Jakussithová ovdovela po druhýkrát a o dva roky neskôr zomrela aj Katarínina stará mama, grófka Mária Magdaléna Amadeová. Najneskôr v roku 1720 sa mladá grófka zdržiavala pri svojom bratovi a švagrinej v Rusovciach a v Prešporku. V januári 1721 po prekonaní choroby písala už svojmu nastávajúcemu manželovi, Pavlovi (II.) Balassovi, o ťažkostiach s istým Pálffym, ktorý mal na ňu neznámym spôsobom naliehať. Svojho nastávajúceho však ubezpečila, že to nijak neohrozuje ich vzťah.⁵⁷ Opačnú skúsenosť mala s uhorským vojvodcom, grófom Jánom Pálffym, ktorý pri jednom stretnutí zanechal na ňu veľmi príjemný dojem, aj keď si grófkine sympatie úplne nezískal. Za nepríjemné označila povinnosť tancovať s týmto Pálffym proti svojej vôli. Na druhej strane Balassu informovala, že zmienený gróf Pálffy sa chce zúčastniť ich svadby a priam ju prosil o pozvanie.⁵⁸

52 KÁROLYI, Bálint. A zicsi és vásonkői Zichy család grófi ágának leszármazása a 17. században. In *Turul*, roč. 93, 2020, č. 4, s. 187-191; ZICHY, István. Adatok egy XVII. Századi katolikus főúri család történetéhez. Öregbik Zichy István gróf (1616 – 1693). In *Regnum – Egyháztörténeti évkönyv*, roč. 5, 1942 – 1943, č. 1, s. 763.

53 ZICHY, István. Adatok egy XVII. Századi katolikus főúri család történetéhez. Öregbik Zichy István gróf (1616 – 1693). In *Regnum – Egyháztörténeti évkönyv*, roč. 5, 1942 – 1943, č. 1, s. 761.

54 V januári 1699 sa narodila Katarínina staršia sestra Zuzana a gróf Adam Zichy umrel 5. 5. 1701, pričom Katarína nie je uvádzaná ako pohrobok.

55 ČEPČEK, Štefan. *Topoľčianky*. Bratislava: Tatran, s. 99.

56 Dedičstvo po vlastnom otcovi a vplyv nevlastného sa stali veľmi dobrou východiskovou pozíciou pre Karola Zichyho, ktorý si 20. 3. 1714 vzal za ženu grófku Julianu Stubenbergovú. ZICHY, István. Adatok egy XVII. Századi katolikus főúri család történetéhez. Öregbik Zichy István gróf (1616 – 1693). In *Regnum – Egyháztörténeti évkönyv*, roč. 5, 1942 – 1943, č. 1, s. 763.

57 MNL – OL, ABCsL, P 1764 č. 76.

58 MNL – OL, ABCsL, P 1764 č. 77.

Prvé roky manželstva v Orlovom 1721 – 1722

Prominentná svadba sa uskutočnila vo februári 1721;⁵⁹ miesto, rozsah, hostia či iné detaily tejto prestížnej udalosti známe nie sú. Dva mesiace po nej, 15. apríla 1721, nasledovalo povýšenie Pavla (II.) Balassu do grófskeho stavu.⁶⁰ Prvý rok sa mlado-manželia usídlili v renesančnom kaštieli Balassovcov v Orlovom, ktorý plnil funkciu trvalého sídla Pavla (II.) Balassu a jeho matky. Staviteľom kaštieľa bol Gabriel (I.) Balassa, ktorý prestaval pôvodnú renesančnú kúriu Žigmunda (III.) Balassu, a tiež využíval Orlové ako svoju hlavnú rezidenciu. Po jeho smrti tu sídlila Mária Perényiová, ktorá v úlohe tútorky nepľnoletého Pavla (II.) Balassu viedla z neho a modrokamenského hradu hospodársku správu synových majetkov.⁶¹

Hmlistý obraz o prvom roku manželstva vykresľuje predovšetkým korešpondencia Kataríny Zichyovej s manželom. Jediný známy prameň z korešpondencie blízkeho príbuzenstva, ktorý má súvis s manželmi je list Karola Zichyho Jánovi (III.) Radvanskému, v ktorom okrem svojej účasti na zábave u Serényiovcov v Záblatí zmieňuje návštevu Pavla (II.) Balassu, a že práve dostal informáciu o umretí svojej matky.⁶²

Známa korešpondencia Kataríny Zichyovej javí predovšetkým jeden spoločný znak, ktorým je v predmetnom období až neobvykle výrazná emočná väzba na svojho partnera. Dôkazom je napr. list zo 4. júla 1721, adresovaný Pavlovi (II.) Balassovi do Modrého Kameňa: „...veru cítim sa dosť ťažko bez teba, tak osamelo ako osirelý list kra a je nemožné, aby si si ma želal vidieť tak ako ja si želám vidieť teba, preto prosím príd' čím skôr domov, lebo inak ma nenájdeš žiť a radšej by som zomrela, ako rok bola bez teba ... a uver tomu, že bude na svete dosť ľudí, ktorí ňa budú ľúbiť, ale veru ani jeden nie je taký, čo ňa ľúbi s takým čistým a verným srdcom a doživotne ňa bude ľúbiť ako tvoja verná.“⁶³

Predmetom korešpondencie boli tiež pochôdzky na Považskobystrickom panstve Balassovcov, ktoré grófka absolvovala. Koncom júla 1721 Balassa opäť odcestoval na Modrý Kameň a vo svojom liste mu manželka napísala: „V Prečíne⁶⁴ som všetko videla, zatva sa už začala aj tam. Môj brat mi písal, že nepôjde do Topoľčian osobne, ale pošle

59 Napriek nedostupnosti matrík, manželskej zmluvy či iných priamych prameňov vypovedajúcich o uzavretí manželstva je možné tento dátum odvodiť z osobnej korešpondencie Kataríny Zichyovej. Grófka sa ešte 3. 2. 1721 podpísala v liste Pavlovi (II.) Balassovi ako „Comtesse Caterin Zitchy“ a 21. 2. 1721 už ako „Catharina graffin Balassin ...“ MNL – OL, ABCsL, P 1764, č. 77; P 1769, 48. tétel, č. 77. Indíciou je však aj dedičské vysporiadanie po Terézii Róze Jakussithovej z 28. 9. 1721, na ktorom sa na značne poškodenom dokumente zachoval dátum 17. 2. 1721, ktorý teoreticky môže (no nemusí) byť dátumom svadby.

60 MNL – OL, ABCsL, P 1764, č. 1:1.

61 JANURA, Tomáš. Baroková rezidencia Balassovcov v Orlovom (Zsigmondháze). In DUCHOŇOVÁ, D. – RÁBIK, V. (eds.). *Prudentissimae dominae nobis honorandae*. Trnava: Trnavská univerzita, 2015, s. 381-383.

62 MNL – OL, Radvanský család levéltára (RcL), P 566, č. 54. O vzťahu či príbuzenstve Radvanských a Zichyovcov nie sú zatiaľ známe žiadne podrobnosti. Manželka Jána (II.) Radvanského, Anna-Mária Szentiványiová bola krstnou mamou Kataríny Zichyovej.

63 MNL – OL, ABCsL, P 1764 č. 80

64 Prečín, okres Považská Bystrica.

Žemberiho⁶⁵ namiesto seba, ktorého však nerada vidím. Zajtra idem s Terezkou do Savčiny,⁶⁶ stadiaľ jednou cestou do Pruského modliť sa za teba, aby mi ťa Pán Boh skoro a v dobrom zdravý priniesol ... Zaplatila som Piacsekovi 42 a 17 grošov, v stolici som, ani od Pongráta, ani od nikoho nekúpila a možno ani nekúpim.⁶⁷ Záver listu sa opäť niesol v duchu náklonnosti manželovi: „Sladký poklad, prosím ťa môj drahý poklad, daj mi z nebies skôr na vedomie ako si, Veru ťa ľúbim, ty si môj a ja som tvoja, môj milý starý pán. Tvoja najvernejšia, smutná, pravá manželka a služobníčka.“⁶⁸

V treťom liste Zichyovej z 19. decembra 1721 je vôbec prvýkrát zmienka o potomkovi a dedukujem, že list vznikol krátko po grófkynom pôrode v Orlovom: „Vďaka Bohu sa zo dňa na deň moje zdravie zotavuje a získavam dostatok síl, malý Mikuláško je tiež chvála Bohu už zdravý, ale aj tak sa mal niekoľko dní naozaj zle, pretože ho trápila horúčka a vetry, ale už nič necíti a dobre spí, pije a smeje sa. Už je v drevenom dome, pretože stará pani to tak chcela. O nás sa nemusíš báť, vďaka Bohu sme všetci zdraví, len mi je ťažko, že nemôžem vidieť môjho syna.“⁶⁹ Pavol (II.) Balassa sa v tomto období zdržiaval v Prešporku, v ktorom sa už o pol roka, 20. júna 1722, mal začať snem. List tiež jednoznačne vypovedá o tom, že sa v Orlovom nedávno narodil mladomanželom syn Mikuláš Balassa a Katarína Zichyová sa zotavovala po pôrode za prítomnosti Márie Perényiovej.

Posledný zachovaný list Zichyovej manželovi pochádza z roku 1722, no bez presnejšieho datovania. Balassa bol opäť odcestovaný, manželka mu však po poslovi poslala pečatidlo, chlieb a vodu na umývanie, pričom sa s ním dohodla na mieste, kde ho bude čakať pri jeho návrate.⁷⁰ Sama grófka uviedla, že má veľké brucho, a preto sa domnievam, že bola vo vyššom štádiu tehotenstva. V liste je opäť niekoľko fráz, ktoré náznakovito vyjadrujú emočné rozpoloženie grófky, vrátane posledných riadkov: „Môj drahý poklad, ak nie teraz, tak nikdy, ak nie ty, tak nikto, nech ti je po vôli, že ťa ľúbim. Keďže ti nemôžem poslať seba, posielam ti svoje srdce.“⁷¹ k čomu prikreslila malé srdce prepichneté dýkou.

Obdobie v Topoľčiankach 1723 – 1729

Od roku 1723 začali manželia využívať popri rezidencii v Orlovom aj svoj novonadobudnutý kaštieľ v Topoľčiankach. Čiastočné opustenie prvého sídla môže súvisieť s prípravou renesančnej kúrie na rekonštrukciu, resp. prebudovanie na barokový kaštieľ, pričom práce mali začať v roku 1726. Technologicky bola táto kúria úplne zbúraná a namiesto nej vybudovaný nový barokový kaštieľ, ako reprezentačné sídlo Pavla (II.) Balassu.⁷² Išlo teda o značný stavebný zákrok, ktorému mohli predchádzať

65 Ján (III.) Žembery, prefekt Karola Zichyho. MNL – OL, RcL, P566, č. 54.

66 Dnes miestna časť obce Pruské, okres Považská Bystrica.

67 MNL – OL, ABCsL, P 1764, č. 78.

68 MNL – OL, ABCsL, P 1764, č. 78.

69 MNL – OL, ABCsL, P 1764, č. 79.

70 V liste označila autorka miesto ako „Potratya“ – túto lokalitu sa ešte nepodarilo bližšie identifikovať.

71 MNL – OL, ABCsL, P 1764, č. 81.

72 Bližšie k výstavbe orlovskej rezidencii: JANURA, Tomáš. Baroková rezidencia Balassovcov v Orlovom (Zsigmondháze). In DUCHOŇOVÁ, D. – RÁBIK, V. (eds.). *Prudentissimae dominae nobis honorandae*. Trnava: Trnavská univerzita, 2015, s. 381-383.

ďalšie, časovo náročnejšie práce, teoreticky nevhodné pre mladú grófkú s deťmi. Z Orlového sa odsťahovala aj Mária Perényiová, ktorá pokračovala v hospodárskej správe synových majetkov z Modrého Kameňa.

Prečo sa Balassovým hlavným sídlom nestal renesančný hrad Modrý Kameň, ktorého prestavbou v 17. storočí prispôbovali objekt predovšetkým na bývanie, môže mať primárne praktické dôvody. Úlohu trvalých sídiel oboch vetiev Balassovcov prevzali kaštiele v Orlovom a Považskom Podhradí, ktoré mali blízko k Prešporoku a k dvorom ďalších, zväčša príbuzných aristokratických rodov. Hrad Modrý Kameň nebol v prvej tretine 18. storočia pravidelne obývaný predstaviteľmi rodu, čo spôsobilo počiatočné chátranie objektu. Túto situáciu začal riešiť Pavol (II.) Balassa až v druhej polovici 20. rokov 18. storočia.⁷³ Na druhej strane sa Modrý Kameň vyprofiloval hlavne ako sídlo Márie Perényiovej a pravdepodobne hospodárske centrum rodu, v ktorom býval aj prefekt rodu, Juraj Miszlenický.

Medzi rokmi 1723 až 1729 využíval Pavol (II.) Balassa s rodinou predovšetkým rezidenciu v Topoľčiankach, v menšej miere v Orlovom a Modrý Kameň len sporadicky. V januári 1729 sa obe línie Balassovcov dohodli na rozdelení sídiel v Trenčianskej stolici, pričom Orlové, ako celok ostalo grófovi Balassovi, čo umožnilo začatie stavebných prác na novom kaštieli.

Najstarší list z topoľčianskeho obdobia pochádza od Kataríny Zichyovej, ktorá tentokrát písala svojej svokre do Orlového. List vznikol 20. júna 1723, krátko po odchode Márie Perényiovej z Topoľčianok, ktorá bola na návšteve u svojej zotavujúcej sa nevesty a vnúčat. Ani nie dvojročný Mikuláš Balassa hľadal starú mamu po jej odchode v komnatách, ktoré obývala: „Mikuláško je zdravý, Andi vraví, že keď Vaša Urodzenosť odišla, vždy sa vracal do izby Vašej Urodzenosti volajúc starká.“⁷⁴ Pavol (II.) Balassa nebol prítomný pri svojej rodine, zúčastňoval sa snemu v Prešporoku, na ktorý mal prísť aj panovník: „Pomyslite si Urodzenosť, kráľ nie je v Prešporoku a ani nepríde, darmo sa tam ráčil môj manžel,“ sťažovala sa nevesta svokre na „zbytočnú“ cestu manžela do Prešporka.⁷⁵ Spolu so svojím listom poslala do Orlového aj pohánkovú kašu s hráškom, ktorou si azda chcela nakloniť svokru pri prosbe o službu. Mladá grófká nebola spokojná s bielením plátna v Topoľčiankach, preto do Modrého Kameňa poslala spolu s listom a pokrmom aj štyri stohy plátna s prosbou o ich opätovné vybielenie.⁷⁶

Využívanie Topoľčianok aj Orlového najviac preukazujú listy Pavla (II.) Balassu Jurajovi Miszlenickému, s ktorým okrem hospodárskych záležitostí a úloh prefekta riešili členovia rodu aj osobné záležitosti. Napríklad v roku 1726 Balassa plánoval v Orlovom osláviť deň svojho patróna⁷⁷ lovom na bažantov a iné vtáky, za účasti „viedenských pánov“, v liste apeloval na prefekta a očakával jeho účasť na love.⁷⁸

Juraj Miszleniczky slúžil Balassovcom od roku 1704, mal blízky vzťah s deťmi Gabriela Balassu a postupne aj s ďalšími členmi rodu, predovšetkým však s Pavlom

73 BELJAK, Ján a kol. *Výskum a obnova hradu Modrý Kameň 2013 – 2019*. Modrý Kameň: Hradčan, 2020, s. 39.

74 MNL – OL, ABCsL, P1763, č. 485.

75 Cesta nebola zbytočná, v Prešporoku sa Balassa zúčastňoval snemu uhorských stavov.

76 MNL – OL, ABCsL, P1763, 2. tétel, č. 485.

77 Deň patróna slávil Pavol (II.) Balassa na Obrátenie sv. Pavla, t. j. 25. januára.

78 MNL – OL, ABCsL, P 1768, 9. tétel, č. 104.

(II.) Balassom. Okrem funkcie prefekta Balassovcov pôsobil aj v stoličnej správe ako tabulárny sudca Hontianskej, Novohradskej a Trenčianskej stolice. V značnej miere sú známe jeho donačné aktivity predovšetkým sečanským františkánom,⁷⁹ ktorým odkázal po smrti svoj majetok. Juraj Miszlenický zomrel vo veku 69 rokov v Modrom Kameni, pochovaný je v spoločnej krypte pod hlavným oltárom vo františkánskom kostole v Sečanoch. O blízkom vzťahu Miszlenického a Balassovcov svedčí jeho meno na zozname osôb, za ktoré boli konané zádušné omše, ktoré dávali odslúžiť Balassovci na Modrom Kameni ešte aj v 19. storočí. Na tomto zozname z roku 1834 je Juraj Miszlenický jediný, ktorý nepochádzal z rodu, alebo z blízkeho príbuzenstva Balassovcov. Zádušná omša sa konala vždy na výročie jeho úmrtia a to 5. februára.⁸⁰ O Miszlenického pôvode či jeho rodine vypovedá len málo prameňov. V roku 1716 získal od panovníka povýšenie do šľachtického stavu spolu s otcom Jánom Miszlenickým a súrodencami Štefanom a Evou.⁸¹ Štefan Miszlenický pôsobil v cirkevných službách, v roku 1711 bol administrátorom fary v Udiči, ktorá patrila do Považskobystrického panstva Balassovcov a v roku 1727 pôsobil ako kanonik v Spišskej kapitule.⁸²

Koncom februára 1726 pri odchode z Orlového do Topoľčianok informoval Balassa matku o záplavách okolitých ciest, dobrom zdravotnom stave seba i detí či držaní pôstu. Na druhej strane však vyjadril obavy smerujúce k jeho dodržaniu, z dôvodu nedostatku čerstvých rýb. Pravdepodobne si uvedomoval potrebu získavania dostatku živín v období, keď nekonzumovali mäso a zásobovanie či samotný rybolov boli z dôvodu záplav náročnejšie.⁸³ O niekoľko dní neskôr obdržal gróf od prefekta list oznamujúci úmrtie jeho syna.⁸⁴ Balassa sa poďakoval za oznámenie tejto skutočnosti, ale aj za vybavenie náležitého pohrebu, pričom poprosil prefekta, aby informoval aj grófkou.⁸⁵ V rovnaký deň napísal Balassa svojej matke, ktorej prial skoré uzdravenie a ubezpečil ju, že on s deťmi sú zdraví a jeho manželka po liečbe bude tiež.⁸⁶

79 Príspevky Miszlenického pre sečanských františkánov neboli zanedbateľné. Na stavbu západného krídla kláštora prispel 1 000 zlatých a osobitne vyplatil majstrov, toto krídlo dal následne rozšíriť o komoru a miestnosť pre chorých. Sumou 400 zlatých prispel na stavbu veže a v roku 1752 dal z Hamburgu doniesť kachľovú pec, ktorú vyrobil Matej Kierma za 50 zlatých. Aj kvôli tomu je považovaný za jedného z popredných podporovateľov sečanských františkánov. NAGY, András. *A szécsényi rendház története és építészete I.* Budapest: Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartományi, 2006, s. 44, 48, 65, 139-140.

80 MNL – OL, ABCsL, P 1769, tét. 45, č. 5.

81 MNL – OL, A 57, Libri Regii, 31. s. 142-143.

82 MNL – OL, ABCsL, P 1764, č. 260.

83 MNL – OL, ABCsL, P1763, č. 67.

84 Vzhľadom na zmienky o deťoch v ďalších listoch zosnulým synom bol Ignác alebo Anton.

85 Uvedený syn Balassu a Kataríny Zichyovej je pochovaný v spoločnej krypte františkánskeho kostola v Sečanoch. NAGY, András. *A szécsényi rendház története és építészete I.* Budapest: Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartományi, 2006, s. 65; MNL – OL, P 1768, 9. tétel, č. 114.

86 Z obsahu preskúmanej korešpondencie dedukujeme, že v Modrom Kameni sa zdržiavala Mária Perényiová s vnukom Ignácom. Na prelome februára a marca 1726 ich zastihla ťažšia choroba, ktorej chlapec podľahol a stará mama sa vyliečila. Informácie z Modrého Kameňa sprostredkoval prefekt Miszlenický, ktorý zariadil aj pohreb. Balassa,

Téma detí rezonovala ešte nasledujúci mesiac, Balassa informoval prefekta o tom, že jeho syn Jozef je chorý.⁸⁷ Až do začiatku roka 1727 nie je zmienka o rodinných záležitostiach v korešpondencii s Miszlenickým či Máriou Perényiovou. Jedinou výnimkou je list zo 14. októbra 1726, v ktorom Balassa naliehal na prefekta, aby ho informoval o stave vážne chorej matky.⁸⁸

V skúmaných rokoch je vďaka lepšie zachovanej komunikácii jednotlivcov veľmi dobre dokumentovateľný rok 1727, ktorý sa už od začiatku niesol v znamení chorôb. Svoj zlepšujúci sa zdravotný stav oznamoval Balassa prefektovi 3. januára 1727, avšak Karol Otto Moller odporúčal grófovi nerobiť ťažšie práce.⁸⁹ Naopak, koncom januára sa Balassa v liste pre matku už nezmienil o svojom zdravotnom stave. Opätovne je prítomná informácia o manželke, ktorá sa práve zotavila a žiadala ho o kone, aby mohla prísť za ním (do Topoľčianok). V prípade daného listu je jedinou zmienkou ohľadom detí poďakovanie Mikuláša Balassu: „*Môj syn Mikuláš ponížene ďakuje za poslané náhrdelníky a spolu s ostatnými (deťmi) bozkáva milostivé ruky Vašej Urodzenosti...*“⁹⁰ O kone žiadal prefekta aj Balassa, ktoré dorazili do Topoľčianok 11. marca 1727 spolu so správou o matkinej chorobe. Katarína Zichyová zotrvala tiež v zlom zdravotnom stave, kvôli čomu mala podstúpiť bližšie nešpecifikovanú, osemdňovú liečbu.⁹¹ Naopak Balassu sprevádzala choroba opäť v máji daného roka a kvôli príchodu Karola Zichyho do Topoľčianok odišiel do Orlového.⁹² Neustále grófkino zotavovanie sa a priťaženie môže súvisieť aj s jej prebiehajúcim tehotenstvom, ktorého koniec sama predpokladala v polovici júla 1727.⁹³ Balassa koncom leta odcestoval do Prešporka, v ktorom bol ubytovaný u svojho švagra, Karola Zichyho.⁹⁴ Nasledujúce jesenné obdobie opäť sprevádzali choroby, avšak v októbri plánoval Balassa po vyliečení spolu s rodinou navštíviť Modrý Kameň.⁹⁵

Zdravotná situácia sa najviac zhoršila u Balassovcov v decembri 1727 a vyvrcholila tri dni pred sviatkom Narodenia Pána. Zatiaľ čo na Modrom Kameni mala byť vážne chorá Mária Perényiová, v Topoľčiankach to bola opäť Katarína Zichyová s deťmi. Pavol (II.) Balassa privolal Mollera, ktorý ak nevedel prísť osobne mal poslať aspoň lieky. Dôvodom zhoršeného zdravotného stavu boli kiahne, šíriace sa u Balassovcov v Topoľčiankach. Mikuláš Balassa sa nakazil pravdepodobne ako prvý, pričom jeho otec usudzoval zo sušiacich sa kiahní, že najstarší syn je už mimo

informovaný o situácii, sa osobitným listom prihovoral matke, ktorú povzbudil okrem zmieneného aj tým, že jeho teta Serényiová porodila zdravé dievčatko (v tomto prípade ide o grófkku Annu Máriu Serényiovú, manželku grófa Žigmunda Csákyho a narodenie ich dcéry Jozefy).

87 MNL – OL, ABCsL, P 1768, 9. tétel, č. 108.

88 MNL – OL, ABCsL, P 1768, 9. tétel, č. 110.

89 MNL – OL, ABCsL, P 1768, 9. tétel, č. 123.

90 MNL – OL, ABCsL, P 1763, č. 68.

91 MNL – OL, ABCsL, P 1763, 2. tétel, č. 69.

92 MNL – OL, ABCsL, P 1768, 9. tétel, č. 121.

93 MNL – OL, ABCsL, P 1768, 9. tétel, č. 1189.

94 MNL – OL, RCL, P 566, č. 55.

95 MNL – OL, ABCsL, P 1768, 9. tétel, č. 119 – list je zle zaradený a v skutočnosti je adresovaný Márii Perényiovej. Okrem uvedeného je jeho predmetom zber úrody hrozna na panstve.

ohrozenia života. Juliane Balassovej sa tiež začalo prihoršovať, no nie až tak ako jej bratom Jánovi a Jozefovi.⁹⁶ Balassa svoje pocity vyjadril v liste matke nasledovne: „A takto moja žena, spolu s mojimi deťmi, mi nie sú na veľké potešenie, ale nech sa stane vôľa Božia.“⁹⁷ Márii Perényiovej sa zverila aj grófká, ktorá okrem vďaky za vianočné darčeky napísala: „Milostivá pani matka veru sa mám zle, cez (deň) ešte ako tak, ale v noci mám pocit, ako by som sa mala zblázniť, ale nech sa stane vôľa Božia, aj s mojimi úbohými deťmi len Boh vie aká bolesť a kľatba ich trápi spolu s mojím mužom.“⁹⁸ Zdravotný stav detí sa ešte v rovnaký deň poobede výrazne zhoršil. Kiahne v priebehu dňa postihli aj Julianu, pričom jej brat Jozef už ležal. Ján Balassa 22. decembra 1727 chorobe podľahol.⁹⁹ Stratu syna niesla najťažšie Katarína Zichyová, čo podnietilo Balassu privolať k nej Mollera. Ďalšie deti sa z choroby začali zotavovať a spolu s rodičmi sa koncom roka cítili lepšie.¹⁰⁰

Po strate druhého syna a prekonaní chorôb sa u Balassovcov začínal rok 1728 v relatívnom pokoji. Jediná Mária Perényiová zotrvala v chorobe a o jej zdravotnom stave chcel byť Balassa pravidelne informovaný. Matka mu však nepísala, a preto sa obrátil na prefekta, ktorému vyjadril počudovanie nad tým, že o matke nič nevie a priznal sa, že si neuvedomuje previnenia, kvôli ktorému by si zaslúžil takú neúctu.¹⁰¹ Miszlenický situáciu napravil a už o päť dní neskôr mu Balassa ďakoval za správy o stave matky. V rámci širšieho rodinného záberu Balassa v korešpondencii zmienil smrť grófký Illésházyovej v marci 1728.¹⁰² V nasledujúcich dňoch Pavol (II.) Balassa navštívil matku na Modrom Kameni, no manželka s deťmi ostali v Topoľčiankach.¹⁰³ Čoskoro po návrate domov, 3. apríla 1728, pokračoval do Viedne, do ktorej ho pozval novohradský župan gróf Ján Forgách.¹⁰⁴

Po príchode z Viedne sa Balassa opäť nezdržal dlho pri svojej rodine a už v máji 1728 sa zúčastnil snemu (22. mája 1728 – 22. novembra 1729) v Prešporku, aj keď ešte začiatkom mesiaca nevedel, kde bude bývať.¹⁰⁵ V korunovačnom meste pokračovala spolupráca s novohradským županom, ktorý Balassu informoval o návrhu pripojenia Modrokamenského služnovského okresu k Hontianskej stolici, pričom Novohradská stolica by dostala Malohontský dištrikt.¹⁰⁶ Korešpondencia zachytáva niekoľko zaujímavých detailov zo snemu, avšak na úkor správ o rodine, a listy skúmaných aktérov nevypovedajú ani o smrti Mikuláša Balassu v júli 1728 v Topoľčiankach.¹⁰⁷

96 MNL – OL, ABCsL, P 1768, 9. tétel, č. 124.

97 MNL – OL, ABCsL, P 1763, 2. tétel, č. 70.

98 MNL – OL, ABCsL, P 1763, 2. tétel, č. 70.

99 MNL – OL, ABCsL, P 1768, 9. tétel, č. 118.

100 MNL – OL, ABCsL, P 1768, 9. tétel, č. 115, 130.

101 MNL – OL, ABCsL, P 1768, 9. tétel, č. 139.

102 MNL – OL, ABCsL, P 1768, 9. tétel, č. 138 – ide pravdepodobne o grófkú Františku Csákyovú, prvú manželku grófa Jozefa Illésházyho (Balassov vzdialený bratranec a neskorší svat).

103 Pravdepodobne aj kvôli chorobe Juliany Balassovej, o ktorej píše v liste.

104 MNL – OL, ABCsL, P 1768, 9. tétel, č. 147.

105 MNL – OL, ABCsL, P 1768, 9. tétel, č. 140.

106 MNL – OL, ABCsL, P 1768, 9. tétel, č. 133.

107 MV SR, Štátny archív v Banskej Bystrici (ŠA BB), Koháry-Coburg (1241) 1321 – 1945, 1. škatuľa, č. 2477. List Jozefa Amorthyho Jozefovi Andrejovi Kohárymu z 24. 7. 1728.

Z mála zachovaných listov vypovedajúcich o rodine je zrejmé, že jeden zo synov Pavla (II.) Balassu bol v lete pri starej mame na Modrom Kameni. Mária Perényiová dala vnukovi ušiť taftové oblečenie, ktoré Katarína Zichyová nepovažovala za vhodné pre malé dieťa. Gróf preto poprosil prefekta, aby sa o danú záležitosť postaral, najlepšie bez vedomia jeho matky.¹⁰⁸

S blížiacou sa zimou opäť prichádzali do Topoľčianok zdravotné problémy, ktoré tentokrát postihli služobníctvo. Balassa sa sťažoval prefektovi a osobitne zmienil neprítomného provízora, chorého komorníka a fakt, že má toho veľa a je unavený. Z tohto dôvodu v novembri 1728 nepodnikol plánovanú cestu do Prešporka a svoje pocity opísal slovami: „*Pravdu vravela moja malá Juliška, Nemám! Veru nemám potešenia.*“¹⁰⁹ Situáciu, v ktorej sa gróf nachádzal, zhoršoval aj zdravotný stav manželky, ktorá začala pre chorobu chudnúť a do decembra sa jej zdravotný stav výrazne zhoršil.¹¹⁰ Grófkou bola chorá približne od apríla 1728 a o svojich ťažkostiach pravidelne písala Jurajovi Miszleniczkému.¹¹¹ V októbri 1728 sa zdravotný stav chorej grófkou stal predmetom záujmu grófa Andreja Koháryho, ktorý sa prostredníctvom Jozefa Amorthyho snažil získať informáciu, či ešte žije. Amorthy v Topoľčiankach nedokázal zistiť presnú odpoveď, manželka tamojšieho mäsiara mu povedala, že grófkou už nežije a istý sudca, ktorý bol v kaštieli to nevedel.¹¹² V novembri 1728 Amorthy zistil, že Balassovcom zomrela dcéra a grófkou takmer úplne prestala ješť.¹¹³ V polovici mája 1729 sa Zichyovej zdravotný stav zhoršil natoľko, že Balassa opäť privolať do Topoľčianok Mollera z Banskej Bystrice. Pri tejto ceste však narazil banskobystričský lekár na zaplavený most v Žiari nad Hronom a rozvodnený Hron sa rozhodol obísť cez Kremnicu a Hornú Štubňu.¹¹⁴ Ani Mollerova intervencia už nepomohla a dlhej chorobe nakoniec grófkou Katarína Zichyová podľahla 30. mája 1729 v Topoľčiankach o tretej hodine poobede.¹¹⁵

Pavlovi (II.) Balassovi v nasledujúcom mesiaci prišlo niekoľko kondolenčných listov, napr. od grófa Juraja Esterházyho,¹¹⁶ grófa Jána Forgácha,¹¹⁷ grófa Jozefa Il-

108 MNL – OL, ABCsL, P 1768, 9. tétel, č. 132.

109 MNL – OL, ABCsL, P 1768, 9. tétel, č. 137.

110 MNL – OL, ABCsL, P 1768, 9. tétel, č. 134, č. 150.

111 MNL – OL, ABCsL, P 1768, 9. tétel, č. 1191, 1192, 1193.

112 MV SR, ŠA BB, Koháry-Coburg (1241) 1321 – 1945, 1. škatuľa, č. 2481. List Jozefa Amorthyho grófovi Andrejovi Kohárymu zo 17. 10. 1728.

113 MV SR, ŠA BB, Koháry-Coburg (1241) 1321 – 1945, 1. škatuľa, č. 2454. List Jozefa Amorthyho grófovi Andrejovi Kohárymu z 21. 11. 1728.

114 MV SR, ŠA BB, Koháry-Coburg (1241) 1321 – 1945, 1. škatuľa, č. 2233. List Theophila Hamacha Pavlovi (II.) Balassovi z 19. 5. 1729.

115 MNL – OL, AZcL, P 707, XXI – 195 et B, č. 80.

116 Syn grófa Gašpara Esterházyho z beckovskej vetvy rodu, komorník, generálny adjutant v Neapolskom kráľovstve, radca miestodržiteľskej rady, tajný radca, dverník. PON-GRÁCZ, Denis. Tituly a funkcie príslušníkov rodu Esterházy. In STREŠŇÁK, Gábor. *Mladšia fraknovská vetva rodu Esterházyovcov*. Senec: Mesto Senec, 2017, s. 187.

117 Pravdepodobne novohradský župan, syn Adama (II.) Forgácha z haličskej vetvy rodu. NAGY, Iván. *Magyarországi családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. 4. kötet, Pest: Ráth Mór, 1853, s. 204.

lészázyho,¹¹⁸ grófa Alexandra Károlyiho,¹¹⁹ predstaviteľov rodov Zichy, Serényi, Keglevich, Koháry a iných. Niekoľko dní po úmrtí Kataríny Zichyovej zomrel aj posledný potomok z tohto manželstva, Jozef Balassa.¹²⁰ Gróf Štefan Koháry vo svojom krátkom kondolenčnom liste, z 10. júna 1729, napísal: „So zármutkom som vyrozumel, že Boh, jeho Svätá Výsosť počas uplynulého pol roka, po úmrtí štyroch tvojich drahých detí, oslobodil z tohto temného sveta aj tvoju drahú manželku, urodzenú pani grófkou Zichy Katarínu.“¹²¹

Bližšie informácie k okolnostiam úmrtí, pohrebom či miestam posledného odpochinku korešpondencia, ani žiadne doposiaľ známe pramene neuvádzajú. Dvaja synovia, ktorí umreli na Modrom Kameni sú pochovaní v krypte vo františkánskom kostole v Sečanoch.¹²² Katarínu Zichyovú s deťmi, ktoré umreli v Topoľčiankach, mohli pochovať v dnes už zaniknutom topoľčianskom kostole sv. Kataríny.¹²³ Listy s prefektom od júna 1729 nevypovedajú o zosnulých deťoch ani manželke. Z Topoľčianok sa Pavol (II.) Balassa odsťahoval na Modrý Kameň v decembri 1731¹²⁴ a definitívne ich zanechal v roku 1734. V tomto roku presídlil do Prešporka, v ktorom kúpil časť stredovekého domu, ktorý sa stal neskôr základom pre jeho mestský palác. V tomto období bol však už ženatý s grófkou Julianou Batthyányovou, s ktorou mal tiež synov Jána a Jozefa.¹²⁵

Okrem písomných prameňov sa zachovali portréty manželského páru Pavla (II.) Balassu a Kataríny Zichyovej. Tieto lovecké portréty napriek predpokladu, že v mi-

118 Syn uhorského kancelára Mikuláša Illészázyho a Alžbety Balassovej, stolník, taverník a krajinský sudca. FALLENBÜCHL, Zoltán. *Magyarország főméltóságai*. Budapest: Mecenás Könyvkiadó, 1988, s. 73, 81, 87.

119 Syn Ladislava Károlyiho a Zuzany Sennyeiovej. Satmársky župan, kurucký a neskôr cisársky generál, radca miestodržiteľskej rady. Príbuzný Pavla (II.) Balassu cez Perényiovcov a švagor Pavla Zichyho, Kataríninho strýka. HECKENAST, Gusztáv. *Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban?* Budapest: MTA Történettudományi intézete, 2005, s. 220.

120 MNL – OL, AZcL, P 707, XXI – 195 et C, č. 27 – V liste z 2. 7. 1729 Karolovi Zichymu napísal Pavol (II.) Balassa, že mu v júni umrel jeho posledný syn Jozef.

121 MNL – OL, ABCsL, P 1764, č. 552.

122 NAGY, András. *A szécsényi rendház historiai domusa I*. Budapest: Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartományi, 2006, s. 65.

123 Kostol sv. Kataríny v Topoľčiankach zanikol okolo roku 1782. Nachádzalo sa v ňom niekoľko hrobiek, v ktorých mali byť pochovaní miestni šľachtici. LUKÁČ, Ivan – LUKOŤKA, Vladimír. *Dejiny farnosti a pútnického miesta Topoľčianky*. Topoľčianky: Park Topoľčianky, o. z., 2023, s. 17-18.

124 MNL – OL, A Batthyány család levéltára, P 1314, č. 56571.

125 Meno Ján bolo v rode Balassovcov dosť častým a to predovšetkým na prelome stredoveku a raného novoveku. Syn Pavla Balassu a Juliany Batthyánovej mohol byť už 15. či 17. príslušník rodu s týmto krstným menom. Naopak meno Jozef sa vyskytuje len v troch prípadoch. Prvým bol Pavlov brat, ktorý zomrel ako maloletý; druhým bol Pavlov syn z prvého manželstva, ktorý taktiež zomrel vo veku, nie vyššom ako sedem rokov; tretím bol gróf Jozef (III.) Balassa, syn Pavla (II.) Balassu a Juliany Batthyánovej, ktorý vďaka svojej viedenskej kariére a prestížnym sobášom s dvornou dámou panovníčky, mal vysoký potenciál pri dosiahnutí významného postavenia v rámci monarchie a spoločnosti. Zomrel však niekoľko mesiacov po svojom sobáši, vo veku 23 rokov. Iný Jozef sa v rode Balassovcov z Ďarmôt a Modrého Kameňa už nevyskytuje.

nulosti tvorili pár, sú dnes rozdelené. Portrét Kataríny Zichyovej je zreštaurovaný a uložený v zbierkach Múzea Otta Hermana v Miškovci, pričom je jeho kópia vystavená v historickej expozícii Slovenského národného múzea, Múzea bábkarských kultúr a hračiek na hrade Modrý Kameň. V priestoroch múzea na Modrom Kameni je tiež reprodukcia poľovníckeho portrétu Pavla (II.) Balassu. Pôvodný poľovnícky portrét grófa nie je zachovaný, známa je len jeho čiernobiela fotografia uverejnená v publikácii *Magyarország vármegyei és városai: Gömör-Kishont vármegye*.¹²⁶ Portréty vyobrazujú oboch manželov v loveckom štýle. Pavol (II.) Balassa má pozdĺž pravej časti tela opretú loveckú pušku, ktorú si pridržiaava pravou rukou,¹²⁷ na opasku má šablú a nižšie po jeho ľavici je situovaný lovecký pes, ktorý sa obzerá k svojmu pánovi. Ľavou rukou gróf ukazuje na krajinu v pozadí za sebou, ktorej dominuje rieka a pravdepodobne stromy. V hornej časti fotografie obrazu je dobre čitateľný nápis „PAULUS E COMITIBUS BALASSA DE GYARMATH ET KÉKKŐ [...]“, za ktorým nasledujú dva horšie čitateľné riadky: „locumtentialis regius; supremus comes co[m]italus Gömöriensis, pincenarium regalium magister per Hungarium actualis intimus status consiliarius. †1770,“¹²⁸ ktoré boli pravdepodobne dopísané v neskorších rokoch.

Portrét Kataríny Zichyovej je pre obdobie vzniku mierne nezvyčajný. Obraz vyobrazuje ženu v zelených šatách, v ruke držiacu loveckú pušku a opierajúcu sa o skalu, pozdĺž ktorej sa tiahnu ruže. Situovaný je do krajiny a pred jeho reštaurovaním bol na ňom čitateľný nápis: „KATHARINA COMITISSA ZICHY DE ZICH ET VASONKEÖ, UXOR PAULI E COMITIBUS BALASSA DE GYARMATH ET KÉKKŐ“. Po umeleckej stránke sa na tomto portréte stretávajú typické prvky 17. storočia a inovatívne prvky 18. storočia. Postavenie grófký je spolu s inými prvkami typické pre 17. storočie. Naopak inovatívnymi prvkami 18. storočia sú plynulé a nerušené prechody k prírode, k lesom a horám. Podľa Andrei Pirint by tak mohlo ísť o vyobrazenie novohradského kraja, avšak vzhľadom na pravidelné poľovačky v Orlovom sa skôr prikláňam k vyobrazeniu Horného Považia. Zároveň má grófká namiesto typického ženského predmetu v ruke loveckú pušku, druhú ruku drží opretú o bok a vo všeobecnosti pôsobí ako chlap. Hypoteticky by tento portrét mohol zachytávať osobnosť grófký, a teda poukazovať na jej záľubu v love.¹²⁹

126 BOROVSZKY, Samu. *Magyarország vármegyei és városai: Gömör-Kishont vármegye*. Budapest: Apollo Irodalmi Társaság, 1903, s. 523.

127 Teoreticky by mohlo ísť o tú istú zbraň, ktorá je v súčasnosti zachovaná v Maďarskom národnom múzeu. Táto lovecká puška z dielne prešporského výrobcu pušiek Jána Fischera je bohato zdobená perkusná predovka s osemhrannou dolnou časťou hlavne, má dĺžku 150 cm a kaliber 18 mm. Pušku zdobia rôzne poľovnícke a mytologické motívy spolu s grófskym erbom Balassovcov na jej pažbe, spolu s iniciálmi C(omes) P(aulus) B(alassa) – (e) G(yarmat) NAGY, Géza. Pozsonyi puskaművesek s a régi magyar puskaművesség. In: *Archeologiai értesítő. Új folyam*, roč. 31, 1911, č. 3, s. 218.

128 SZENTMÁRTONI SZABÓ, Géza. Balassa Menyhárt, Balassa II. András és Balassa Zsuzsanna lappangó portréi. In *Lymbus - magyarságtudományi forrásközlemények*, roč. 4, 2006, č. 1, s. 311.

129 PIRINT, Andrea. Főúri ősgalériák emlékei a Herman Ottó Múzeum képzőművészeti gyűjteményében. In *Herman Otto múzeum évkönyve*, roč. 42, 2003, č. 1, s. 399-408.

Zlyhanie či úspech?

Prvé manželstvo grófa Pavla (II.) Balassu s grófkou Katarínou Zichyovou malo spočiatku všetky predpoklady na úspešné manželstvo. Ohliadnuc sa na definované funkcie manželstva išlo do roku 1728 takmer o jednoznačný úspech. Manželom sa už desať mesiacov po sobáši narodil syn Mikuláš, ktorého nasledovali štyria synovia a jedna dcéra. Potomkovia Balassu sa tak nestali len dedičmi staršej považskobystrickej vetvy Balassovcov, ale aj dedičmi Zichyovcov, ako po matke, tak teoreticky aj po bezdetnom grófovi Karolovi Zichym. Balassovci tak mohli získať spolu so strategickým podielom divínskeho panstva aj nové majetky vrátane podielov na Rusovskom panstve Zichyovcov.

Najcennejším sa po roku 1729 stal pre Balassu a jeho kariéru jeho švagor Karol Zichy, ktorý sa v roku 1726 stal členom Kráľovskej miestodržiteľskej rady. Do popredia sa tak dostáva primárne Balassova socializácia a udržiavanie dobrých, a predovšetkým vzájomne výhodných vzťahov so svojimi blízkymi kontaktmi vo Viedni, ale aj novými, nadobudnutými práve prostredníctvom predmetného manželstva. Výpoveď korešpondencie o poľovačkách v Orlovom, ktoré Balassa pravidelne usporadúval v januári¹³⁰ na deň obrátenia sv. Pavla, je preto nemenej dôležitou informáciou. Sice nie sú známe mená ich účastníkov, no išlo pravdepodobne o okruh Balassových blízkych a zároveň spoločensky prominentných osôb, ktoré pôsobili vo Viedni a súhrnne ich označil ako „*Viedenský páni*“. Nevylučujem však, že týchto poľovačiek sa zúčastňovala aj Katarína Zichyová.

Samotné manželstvo vážne zasiahlo málo ovplyvniteľný faktor, ktorým bolo zdravie. V uvádzanom príklade sa najviac odráža pri Kataríne Zichyovej, ktorá pravidelne trpela na oslabené zdravie, pričom mohlo ísť o chronickú chorobu, ktorá sa pravidelne prejavovala, napríklad v období oslabenia organizmu po pôrode. V priebehu približne šiestich rokov (od decembra 1721 do júla 1727) Katarína Zichyová porodila šesť detí. K tejto značnej fyzickej záťaži pribudla aj psychická spôsobená úmrtím synov, v marci 1726 a v decembri 1727. Práve v zime 1727 spolu s manželom a malými deťmi prekonala kiahne. Nepatrný obraz psychického zdravia v tomto období je možné nájsť v liste grófkы svokre z 22. decembra 1727. Do obdobia, v ktorom sa zdravotná situácia Kataríny Zichyovej začala zhoršovať do takej miery, že prestala jesť a výrazne schudla (asi od apríla 1728) zapadá aj úmrtie ďalších dvoch detí, Mikuláša v júli 1728 a Julianny v novembri 1728. Grófka v nasledujúcich mesiacoch stratila ešte jedno dieťa až nakoniec jej zdravotný stav nevedel ovplyvniť ani Karol Otto Moller a 30. mája 1729 umrela.¹³¹

Rodinný lekár Balassovcov Karol Otto Moller bol priekopník uhorskej medicíny a farmácie, keďže bol aj lekárnik. V lekárskej starostlivosti mal napr. Františka II. Rákociho, cisárovnú Alžbetu Kristínu či viacerých uhorských šľachticov. Moller od

130 JANURA, Tomáš. Baroková rezidencia Balassovcov v Orlovom (Zsigmondháze). In DUCHOŇOVÁ, D. – RÁBIK, V. (eds.). *Prudentissimae dominae nobis honorandae*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2015, s. 385.

131 Vzhľadom na uvedené súvislosti a náznaky z januára 1721 si dovoľujem vysloviť hypotézu, že teoretická chronická choroba matky bola príčinou oslabených organizmov detí, ktorých imunitné systémy nezvládali bojovať s rôznymi chorobami.

roku 1704 pôsobil v Banskej Bystrici ako stály mestský lekár, k čomu pribudli aj funkcie stoličného lekára Zvolenskej a Turčianskej stolice. Úspešne sa angažoval vo vytváraní protiepidemiologických opatrení tak pre Banskú Bystricu, ako aj pre okolité stolice, vďaka čomu si vyslúžil značný rešpekt a uznanie. V roku 1713 založil v Banskej Bystrici súkromnú lekársku a lekárnickú školu, v ktorej sa venoval výchove novej generácie lekárov a lekárnikov, ale aj značnému laboratórnemu výskumu či príprave účinných liečivých prípravkov, ktoré vyrábal z najkvalitnejších nemeckých liečiv.¹³² Balassovci tak boli v starostlivosti jedného z najlepších uhorských lekárov a Pavol (II.) Balassa sa v korešpondencii viackrát zmienil práve o Mollerovi, jeho radách či potrebe jeho prívolať. Navzdory lekárovým kvalitám úroveň medicíny v 18. storočí ešte nepostačovala na vyliečenie chorôb, ktorými trpela Katarína Zichyová a jej deti.

Korešpondencia v istej miere vypovedá aj o tom, ako tieto neovplyvniteľné udalosti vnímal Pavol (II.) Balassa, ktorý nie raz vyjadril svoj zármutok nad rodinnou situáciou, no vždy myšlienky zakončil slovami: „*Nech sa udeje Božia vôľa.*“ V týchto slovách sa možno odráža jeho životná filozofia. Predovšetkým literatúra označuje Balassu za jeho donačné aktivity v prospech cirkevných inštitúcií za veľmi až nadmieru zbožného. Otázka zbožnosti v takej miere, ako ju predkladá literatúra je v týchto prípadoch len ťažko preukázateľná a rovnako mohlo ísť o praktické dôvody či spôsob vlastnej šľachtickej reprezentácie. Korešpondencia opäť poskytuje len málo náznakov, patrí sem list Kataríny Zichyovej manželovmu prefektovi, ktorému napísala, že Pavol (II.) Balassa má veľa roboty a stíha len jednu omšu, avšak v akom intervale známe nie je. Balassa sa v rámci svojich možností dokázal zdržiavať pri svojich deťoch a manželke v Topoľčiankach, sám bol občas chorý a kiahne v roku 1727 zasiahli aj jeho. Na druhej strane, smrť synov v rokoch 1726 a 1727 ho zasiahla v menšej miere, avšak bol to práve on, od ktorého sa vyžadovalo zostať rozvážnym a nebyť pod prílišným vplyvom emócií. Ako vnímal obdobie, v ktorom stratil najstaršieho syna či jedinú dcéru, nie je v korešpondencii uvedené. Z obsahu a formy listov dedukujem, že Balassu zasiahlo najviac úmrtie manželky a posledného syna Jozefa Balassu v júni 1729, ktoré prišlo krátko a možno nečakane po strate manželky a ostatných detí. Ešte v máji 1729 dostal informáciu, že syn Jozef je zdravý a v poriadku.¹³³

Na margo známej korešpondencie Pavla (II.) Balassu si dovoľím konštatovať, že až do roku 1732 sa téma vlastných emócií v listoch vôbec nevyskytovala.¹³⁴ Jedinou oso-

132 BARTUNEK, Anton. Historický vývoj farmaceutického vzdelávania vo vzťahu k územiu dnešného Slovenska od 14. storočia do roku 1918. In *Dejiny*, roč. 12, 2017, č. 1, s. 72-73. <http://dejiny.unipo.sk/PDF/2017/03_1_2017.pdf>; SENČEK, Richard, R. Lekár a lekárnik K. O. Moller. In BARTUNEK, Anton – SENČEK R., Richard (eds.) *Zborník prednášok z 24. sympózia farmácie konaného pri príležitosti 350. výročia narodenia Uhorského Hippokrata – Karla Otta Mollera dňa 18. októbra 2019 v Banskej Bystrici*, 2019, s. 42-48.

133 Túto informáciu mu podal Theofil Hamach, malý Jozef Balassa tak bol pravdepodobne v Banskej Bystrici u Mollera. MV SR, ŠA BB, Koháry-Coburg (1241) 1321 – 1945, 1. škatuľa, č. 2233. Theophil Hamach Pavlovi (II.) Balassovi z 19. 5. 1729.

134 To sa nevzťahuje len na listy po smrti manželky, ale aj na listy z prvej polovice roka 1729, ktoré sa obsahovo výrazne líšia od predchádzajúcich a téma rodiny či ich zdravia je zredukovaná na minimum.

bou, ktorá užívala bližší záujem grófa, bola jeho matka, tiež viackrát chorá v priebehu skúmaných rokov. V druhej polovici roka 1727 sa Balassa nachádzal v častejšom osobnom kontakte s prefektom či matkou na Modrom Kameni, a teda záležitosti chýbajúce v korešpondencii sa mohli stať súčasťou ich osobných rozhovorov. Presne tie sú limitom výskumu tohto typu komunikácie. Rovnako tak málo dochovaných listov Kataríny Zichyovej manželovi môže súvisieť s jeho častou prítomnosťou pri rodine. Naopak najviac listov je zachovaných s prefektom, s ktorým potreboval riešiť majetkovú a ďalšiu agendu na pravidelnej báze. Neposledným limitom tohto výskumu je nezachovanie materiálu, ktorý mohol byť zničený alebo doteraz nie je evidovaný.

Z hľadiska rodovej politiky a vytvárania či reprodukovania siete je vybrané manželstvo jedným z dôkazov, že súčasťou praktických motivácií aristokratických manželstiev v ranom novoveku bolo nielen získavanie nových spojení za účelom navýšenia majetkového a sociálneho kapitálu, ale aj potreba pravidelného potvrdzovania vzájomných rodinných vzťahov v rámci aristokratickej spoločnosti ako takej. Práve toto potvrdzovanie predstavovalo základ pre budovanie, resp. získavanie nových rodinných vzťahov, majetkov, postavenia či kariéry. Tieto manželstvá rozhodne neboli náhodné a pre každú zainteresovanú rodinu zohrávali inú úlohu. Z hľadiska Balassovcov vystupuje do popredia stratený divínsky majetok, avšak v rovnakej miere aj završenie postupu na spoločensko-mocenskom rebríčku v dobovej spoločnosti prostredníctvom zisku nových a prestížnych väzieb. Na druhej strane Zichyovci získali do rodiny mladého aristokrata s vysokým potenciálom a väzbami na uhorského kancelára či ďalšie prominentné osoby z prostredia viedenského panovníckeho dvora.